

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

УДК 343.9

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-4-134-139

Пчеліна О. В. ©

доктор юридичних наук, доцент
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ПРО ЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛІСТИКИ З ІНШИМИ НАУКАМИ

З'ясовано, що зв'язок криміналістики з іншими науками зумовлений її предметом і завданнями. Проаналізовано наукові підходи до визначення предмета та природи науки «криміналістика». Зазначено, що природа криміналістики породжує необхідність її звернення до досягнень інших галузей знань і їх пристосування для своїх потреб. Охарактеризовано зв'язки криміналістики з іншими галузями знань з урахуванням її подвійної природи (юридичної та природничо-технічної). Відзначено, що зв'язки між криміналістикою й іншими науками є взаємними, оскільки криміналістика водночас використовує досягнення інших галузей знань для полегшення виконання її завдань і стимулює інші науки на нові досягнення, які дозволяють боротися з кримінальними проявами в нашому суспільстві.

Ключові слова: криміналістика, наука, зв'язок, система, галузь знання, предмет, природа.

Постановка проблеми. Криміналістика відіграє важливу роль у забезпеченні належної діяльності з організації ефективного досудового розслідування та судового провадження. Це наука, метою якої є розроблення нових та вдосконалення існуючих методів, засобів і прийомів збирання, дослідження, оцінки та використання доказів у рамках кримінального провадження. У зв'язку з цим загальноприйнято називати криміналістику прикладною наукою. Адже вона безсумнівно озброює працівників правоохоронних органів знаннями, вміннями та навиками правильного планування, організації та власне досудового розслідування злочинів окремих видів, а також судового провадження [7, с. 218]. Відповідно очевидними є і її зв'язки з іншими науками, які у своїй сукупності дозволяють вирішувати поставлені перед нею завдання. Тому вважаємо актуальним питання про визначення характеру та змісту наявних зв'язків криміналістики з іншими галузями знань.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Місце криміналістики в загальній системі наук неодноразово було предметом дослідження у працях В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, І. О. Возгріна, В. К. Гавло, Ю. П. Гармаєва, І. Ф. Герасимова, М. В. Даньшина, Л. Я. Драпкіна, В. А. Журавля, Є. П. Іщенко, О. Н. Колесниченко, В. О. Образцова, М. О. Селіванова, Р. Л. Степанюка, В. Г. Танасевича, С. Н. Чурилова, Б. М. Шавера, В. Ю. Шепітька, А. В. Шмоніна, М. П. Яблокова, І. М. Якімова та інших учених. Однак, основний масив названих наукових досліджень, як цілком слушно відзначає з цього приводу М. В. Даньшин, позбавлені системного характеру. Проблема місця криміналістики в системі наукового знання комплексно не досліджувалася, в результаті чого питання про наявність і харак-

© Пчеліна О. В., 2019

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0224-1767>

pchelinaov@icloud.com

тер системних зв'язків криміналістики з іншими науковими уявленнями в основному залишалося поза увагою [2, с. 73-74]. У контексті вищезазначеного **метою** представленої статті є визначення характеру та змісту наявних зв'язків криміналістики з іншими галузями знань.

Виклад основного матеріалу. У наукових джерелах найбільш розповсюдженою є позиція, згідно з якою криміналістика, використовуючи теоретичні положення та методи природничих і технічних наук, за своєю природою є юридичною наукою, оскільки тісно пов'язана з кримінальним правом, кримінальним процесом і кримінологією, які утворюють блок (цикл) кримінальних наук. Цей зв'язок, на думку вчених, значною мірою обумовлений спільним об'єктом вивчення цих наук, який утворюють два взаємопов'язані види людської діяльності: «злочинна діяльність – боротьба зі злочинністю» [5, с. 25]. Разом із тим, ні в кого не викликає сумнівів і той факт, що криміналістика перебуває у певному взаємозв'язку зі спеціальними прикладними галузями знань. Це обумовлюється тим, що криміналістика як спеціальна, комплексна, інтегральна юридична наука має тенденції встановлення її предметних зв'язків з іншими науками [2, с. 73].

Із зазначеного помітно, що криміналістика насправді є прикладною наукою, яка імплементує в себе досягнення інших галузей знань. При цьому останні можуть бути як юридичними, так і неправовими науками. Більше того, варто відмітити, що зв'язок криміналістики з іншими науками є взаємним, двостороннім. Адже природа криміналістичних знань обумовлює необхідність використання досягнень інших наук, у той час як завдання криміналістики, продиктовані потребами суспільства в наявності нових засобів і методів боротьби зі злочинністю, породжують необхідність розвитку інших галузей знань. У контексті наведеного цілком поділяємо думку, що природа криміналістичних знань – це не комплекс якихось складових частин, не механічне поєднання даних різних наук, а глибокий синтез знань, об'єднаних у межах предмета та змісту криміналістики [11, с. 21].

Таким чином, неможливо з'ясувати характер і зміст наявних зв'язків криміналістики з іншими науками без попереднього визначення її предмета. Це зумовлено тим, що, як зазначає В. А. Журавель, дослідження наукознавчих проблем криміналістики передбачає необхідність з'ясування її місця в системі наук та визначення характеру міждисциплінарних зв'язків, які зумовлені природою криміналістики, предметом її дослідження, колом завдань, що постають перед цією галуззю знань. Криміналістику традиційно відносять до числа наук кримінально-правового циклу, що динамічно розвиваються. Вона за своєю природою має багатоаспектні міждисциплінарні зв'язки з різноманітними галузями знань. При цьому ці зв'язки не обмежуються суто юридичною спрямованістю, а стосуються технічних і природничих наук. І це не випадково, оскільки в різні історичні періоди криміналістику розглядали як природничо-технічну науку, науку подвійної природи або юридичну науку [3, с. 227].

У зв'язку із вищезазначеним вважаємо, що для того, щоб з'ясувати місце криміналістики в системі наук, потрібно передусім визначити її предмет і завдання. Саме природа криміналістики породжує необхідність її звернення до досягнень інших галузей знань і їх пристосування для своїх потреб. У той же час інші науки, з урахуванням наявних суспільних викликів на вдосконалення методів боротьби зі злочинністю, розробляють їх. Відповідно прослідковується тісний і взаємний зв'язок між науками. Як зазначає В. А. Журавель, останніми роками сфера застосування криміналістичних знань значно розширилася і на цей час предметно не обмежується лише кримінальними правопорушеннями, а поширюється на суспільні відносини, які потребують правового регулювання [3, с. 228].

Так, розповсюдженою та загальнозживаною є позиція, згідно з якою криміналістику визначають насамперед як юридичну науку, основу, «стрижень» якої незалежно від впливу на неї науково-технічного прогресу становлять дані її загальної теорії, тактики і методики розслідування [3, с. 229]. Ще за часів побудови «унікальної» радянської криміналістики було розпочато обґрунтування криміналістики не як допоміжної науки, що пристосовує досягнення інших наук до вирішення завдань кримінального судочинства, а як «науки про розслідування» [8, с. 226].

Зокрема, В. Ю. Шепітько, поділяючи думку про юридичну природу криміналістики, відзначає, що потреба в криміналістиці, використання її даних у різних сферах, певні процеси інтеграції та диференціації наукового знання не змогли привести до суттєвої зміни предмета криміналістики, котра, як і раніше, залишається наукою про закономірності злочинної діяльності і її відображення у джерелах інформації» [12, с. 43]. Тобто вчений зазначає, що криміналістика – це юридична наука, яка вивчає закономірності злочинної діяльності та закономірності криміналістичної діяльності. Дещо подібну позицію відстоюють і автори підручника «Криміналістика», визначаючи криміналістику в сучасних умовах як систему знань про закономірності утворення (формування, виникнення), виявлення (встановлення), фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання інформації, придатної для перевірки чи встановлення будь-яких фактів, подій, явищ, а також про розробку на основі пізнаних закономірностей прийомів, способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів та інших засобів оптимізації роботи з такою інформацією. При цьому відзначається, що криміналістика за своєю природою є системою багатогранних знань, які використовуються у різних сферах суспільного життя [6, с. 11, 18]. Саме в такій деталізації предмета криміналістики й проявляються основні напрямки використання досягнень різних галузей знань для вирішення основних завдань як криміналістики, так і кримінального провадження зокрема.

Разом із тим, варто відзначити той факт, що помилково обмежувати предмет криміналістики, визначаючи її виключно як юридичну науку. Це пояснюється тим, що неможливо здійснювати кримінальне провадження без використання відповідних засобів і методів, які розробляються та базуються на досягненнях інших наук, природа яких не є правовою. Зокрема, це стосується такого розділу криміналістики як криміналістична техніка. У зв'язку із зазначеним поділяємо позицію вчених стосовно того, що криміналістиці притаманна подвійна природа, яку інколи іменують інтегрованою чи синтетичною. У контексті зазначеного вбачається правильною думка П. І. Тарасова-Радіонова щодо існування в криміналістиці двох напрямів – основного (розслідування злочинів) і допоміжного (методи дослідження окремих видів речових доказів). Якщо перший напрям за своєю суттю є правовим, то другий – технічним, так як базується на переробленні та пристосуванні для цілей розслідування кримінальних правопорушень досягнень природничих і технічних наук. Неправовий характер другого напрямку криміналістики пов'язується не з безпосередньою діяльністю слідчого, а з діяльністю експерта-спеціаліста з питань, що потребують спеціальних знань [10, с. 153 – 154].

Тому, враховуючи вищенаведені наукові погляди з визначення предмету та природи криміналістичної науки, цілком поділяємо думку С. П. Лапти та Р. Л. Степанюка стосовно необхідності визначити подвійну природу криміналістики та розширити реальні можливості проводити наукові дослідження у галузі криміналістики не лише юристами, а й фахівцями з інших галузей знань [8, с. 231]. А із зазначеного можна помітити, що й зв'язок криміналістики з іншими науками також полягає в інтеграції досягнень інших наук і пристосуванні їх до вирішення власних завдань [4, с. 54].

Так як криміналістика характеризується поєднанням юридичної та природничо-технічної природи, то логічним є той факт, що вона перебуває у тісних зв'язках як з юридичними науками, так і з іншими прикладними галузями знань, у тому числі природних і технічних. При цьому, як слушно відзначає В. А. Журавель, наявність тісних взаємин криміналістики з природничими і технічними науками не є випадковою, оскільки однією з функцій саме криміналістики є трансформація, творче перероблення й адаптація доробку цих галузей знань для створення нового наукового продукту [3, с. 231].

Говорячи про зв'язки криміналістики з правовими науками, варто відзначити, що основний вплив на неї справляють саме науки кримінально-правового циклу. Зокрема, мова йде про кримінальне процесуальне право, кримінальне право, кримінологію, теорію оперативно-розшукової діяльності. Як зазначають П. Д. Біленчук, Г. С. Семаков, процесуальний закон є формою реалізації криміналістичної техніки та слідчої і судової тактики в методиці розслідування конкретних видів злочинів. Тому збирають

і досліджують докази тільки згідно з нормами кримінального процесуального законодавства [1, с. 115]. А значить і криміналістичні положення повинні співпадати із законодавчими приписами, не суперечити їм.

Поряд із кримінальним процесуальним правом невід'ємний вплив на криміналістику здійснює і теорія оперативно-розшукової діяльності. Цей зв'язок виражений насамперед у прийомах, що використовуються, засобах виявлення та збирання джерел доказової інформації, виявлення ознак злочину. Проте оперативно-розшукова діяльність вирізняється мобільністю, негласністю застосування технічних засобів і тактичних прийомів, унаслідок чого збирають тільки орієнтовну інформацію, а не доказову. Для того, щоб орієнтовна інформація набула статусу доказової, її потрібно задокументувати процесуальними засобами. Під час проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій застосовують різні оперативно-технічні засоби [1, с. 115].

Не менший вплив на науку «криміналістику» здійснює кримінальне право, оскільки такі категорії останнього як «склад злочину», «спосіб злочину», «співучасть у злочині» й інші є визначальними для багатьох теоретичних положень криміналістики. Зокрема, кримінально-правова характеристика злочинів окремих видів є базою для формування криміналістичної характеристики відповідних злочинів і розроблення рекомендацій щодо завдань розслідування і засобів їх вирішення [5, с. 25].

Окремо слід відзначити, що названі вище науки (кримінальне процесуальне право, кримінальне право, теорія оперативно-розшукової діяльності) напряму залежать від положень нормативно-правових актів, які регулюють сферу охорони прав і свобод людини та громадянина від суспільно небезпечних діянь. Ураховуючи, що вітчизняне законодавство є мінливим, особливо в останні роки реформування системи судоустрою та правоохоронної діяльності, згадані галузі права та відповідні їм науки зазнали суттєвих змін у частині регулювання діяльності з виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень, а також кваліфікації останніх. Названі зміни, безперечно, змінили усталений підхід до класифікації кримінальних правопорушень і їх кваліфікації, до процедури їх досудового розслідування та судового провадження, до порядку застосування негласних заходів у рамках кримінального провадження. В результаті зазнають змін і положення криміналістичної науки, зокрема в частині криміналістичної тактики та криміналістичної методики.

Разом із тим, варто погодитися з твердженням М. В. Даньшина з приводу того, що криміналістика є спеціальною, комплексною, інтегральною юридичною наукою, бо володіє різнобічними зв'язками з багатьма галузями юридичної науки і використовує їхні знання у своїх цілях. При цьому вона не втручається у сфери інших юридичних наук і механічно не поглинає їх. І в той самий час сама не розчиняється в інших знаннях. Криміналістика лише синтезує їхні різні дослідження з питань протидії злочинності, що проводяться представниками інших юридичних наук, реєструє окремі їхні досягнення і положення, які стикаються до певної міри з проблемами злочинності, творчо адаптує подібні запозичення для своїх потреб, а окремими з них керується у напрямку розробки і застосування власного арсеналу знань. Спираючись на все це, криміналістика формулює і обґрунтовує власні висновки, положення та рекомендації. Запозичені таким чином знання використовуються в криміналістиці також для створення і вдосконалення власного понятійного апарату. Окремі методи інших юридичних наук використовуються, переорієнтовуються при здійсненні криміналістикою основного свого спеціального призначення – слугувати для розкриття і розслідування злочинів [2, с. 76].

Так, структура криміналістичної тактики повинна включати не тільки рекомендації стосовно тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій, а й негласних слідчих (розшукових) дій. Щодо криміналістичної методики, то вона повинна витікати із принципових положень з доказування злочинів, сформульованих науками кримінального процесу та кримінального права [9, с. 91 – 92]. Зокрема, з урахуванням поділу кримінальних правопорушень на кримінальні проступки та злочини, а також відповідного поділу досудового розслідування на такі форми як дізнання та досудове слідство, наукові підходи до визначення видів і структури криміналістичної методики теж зазнають змін.

Поряд із вищезазначеним особливе місце в системі зв'язків криміналістики з іншими науками займають неправові галузі знань. Зокрема, мова йде про природничі та суспільні науки, такі як фізика, хімія, біологія, кібернетика, інформатика, судова медицина, судова психіатрія, судова експертологія, судова психологія, логіка, теорія управління, наукова організація праці тощо. Напрацювання цих наук дозволяє розробляти, а також пристосовувати для досягнення завдань криміналістики технічні засоби та прийоми їх використання. Як приклад, у вітчизняній криміналістичній науці й експертній діяльності останнім часом активно впроваджується використання досягнення такого вчення науки біології, як біометрія. Зокрема, особлива увага приділяється застосуванню методів генетичної ідентифікації особи.

Висновки. Отже, характеризуючи наявні зв'язки криміналістики з іншими науками, можливо окреслити їх як взаємні й зумовлені її природою. Криміналістика використовує досягнення інших галузей знань для полегшення виконання своїх завдань, які тісно переплітаються із завданнями кримінального провадження. Водночас потреби криміналістичної науки нерідко стимулюють інші науки до нових досягнень (звершень), які дозволяють боротися з кримінальними проявами в нашому суспільстві.

Список використаних джерел

1. Біленчук П. Д., Семаков Г. С. Криміналістика. Кредитно-модульний курс: підруч. ; за ред. П. Д. Біленчука. 4-те вид., змін., допов. і доопр. Київ : ВД «Дакор», 2014. 520 с.
2. Даньшин М. В. Взаємозв'язок криміналістики зі спеціальними прикладними галуззями знань. *Форум права*. 2013. № 4. С. 73-77. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_15.pdf (дата звернення: 29.05.2019).
3. Журавель В. А. Міжнаукові зв'язки криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 227 – 237.
4. Журавель В. А. Вибрані твори. Харків: Апостіль, 2016. 704 с.
5. Криміналістика: підручник / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв]; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2011. 666 с.
6. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
7. Пчеліна О. В. Принципи та завдання побудови методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 217-220. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2014/60.pdf (дата звернення: 29.05.2019).
8. Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Щодо природи криміналістичної науки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 222 – 234.
9. Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90 – 94.
10. Тарасов-Радионон П. И. Советская криминалистика. *Вестник университета имени О. Е. Кутафцина (МГЮА)*. 2016. № 8. С. 150 – 157.
11. Удовенко Ж. В. Криміналістика: конспект лекції / за заг. ред. Галагана В. І. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 320 с.
12. Шепитько В. Ю. Криминалистика XXI века: предмет познания, задачи и тенденции в новых условиях. *Современное состояние и развитие криминалистики* : сб. науч. тр. / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитька. Харьков: Апостиль, 2012. С. 41 – 55.

Надійшла до редакції 27.11.2019.

References

1. Bilenchuk, P. D. & Semakov, H. S. (2014) Kryminalistyka. Kredytно-modul'nyy kurs [Forensics. Credit-module course]: pidruchnyk / za red. P. D. Bilenchuka. 4-te vyd., zmin., dopov. i doopr. K.: VD «Dakor». 520 s. [in Ukr.].
2. Dan'shyn, M. V. (2013) Vzayemozv'yazok kryminalistyky zi spetsial'nymy prykladnymy haluzzyamy znan' [The Relationship of Forensic Science with Specialized Applied Fields of Knowledge]// *Forum prava*. № 4. S. 73-77. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_15.pdf (data zvernennya: 29.05.2019). [in Ukr.].

3. Zhuravel', V. A. (2013) Mizhnaukovi zv'yazky kryminalistyky. [Inter-scientific communications of forensics]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy*. № 3 (74). S. 227 – 237. [in Ukr.].
4. Zhuravel', V. A. (2016) Vybrani tvory. [Selected works]. Kharkiv: Apostil'. 704 s. [in Ukr.].
5. Kryminalistyka [Forensics]: pidruchnyk (2011) / [V. D. Bernaz, V. V. Biryukov, A. F. Volobuyev]; za zah. red. A. F. Volobuyeva; MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv: KhNUVS. 666 s. [in Ukr.].
6. Kryminalistyka [Forensic science]: pidruchnyk / V. V. Pyaskovs'kyu, YU. M. Chornous, A. V. Ishchenko ta in. K.: «Tsentr uchbovoyi literatury», 2015. 544 s. [in Ukr.].
7. Pchelina, O. V. (2014) Pryntsyipy ta zavdannya pobudovy metodyky rozsliduvannya zlochyniv u sferi sluzhbovoyi diyal'nosti [Principles and tasks of construction of methods of investigation of crimes in the sphere of official activity]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. № 6. S. 217-220. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2014/60.pdf (data zvernennya: 29.05.2019). [in Ukr.].
8. Stepanyuk, R. L. & Lapta S. P. (2018) Shchodo pryrody kryminalistychnoyi nauky.[Concerning the nature of forensic science]. *Visnyk kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrainy*. № 2 (19). S. 222 – 234. [in Ukr.].
9. Tanasevych, V. H. (1976) Teoretycheskye osnovy metodyky rassledovannya prestuplenyy. [Theoretical foundations of the methodology of crime investigation]. *Sovet-skoie hosudarstvo y pravo*. № 6. S. 90 – 94. [in Russ.].
10. Tarasov-Radyonov, P. Y. (2016) Sovet-skaya kryminalistyka. [Soviet forensics]. *Vestnyk unyversyteta ymeny O. E. Kutafsyna (MHYUA)*. № 8. S. 150 – 157. [in Russ.].
11. Udovenko, Zh. V. (2016) Kryminalistyka: konspekt lektsiyi [Forensics: lecture lecture]/ za zah. red. Halahana V. I. K.: «Tsentr uchbovoyi literatury». 320 s. [in Ukr.].
12. Shepyt'ko, V. YU. (2012) Kryminalistyka XXI veka: predmet poznannya, zadachy y tendentsyy v novykh uslovyakh [Forensic science of the 21st century: the subject of knowledge, tasks and tendencies in new conditions]// *Sovremennoe sostoyanye y razvytye kryminalistyky: sb. nauch. tr. / pod red. N. P. Yablokova y V. YU. Shepyt'ka*. Khar'kov: Apostyl'. S. 41 – 55. [in Russ.].

SUMMARY

Pchelina O. V. Relation of forensics with other sciences. The article states that criminalistics plays an important role in ensuring proper activities for the organization of effective pre-trial investigation and judicial proceedings. It is a science that pursues the goal of developing new and improving existing methods, tools and techniques for collecting, researching, evaluating and using evidence in a criminal proceeding. Accordingly, its connections with other sciences, which in their totality allow to solve the tasks set before it, are obvious. It was found out that the connection of criminalistics with other sciences is due to its subject and tasks. The scientific approaches to the definition of the subject and nature of science “criminalistics” are analyzed. It is noted that the nature of criminalistics raises the need for its appeal to the achievements of other branches of knowledge and their adaptation for their needs. The links between criminalistics and other branches of knowledge, taking into account its dual nature (legal and natural-technical), are described. It is noted that criminalistics is in fact an applied science that implements the achievements of other branches of knowledge. At the same time, the latter can be both legal and inappropriate sciences. It is noted that the main impact on criminalistics is precisely the science of the criminal-legal cycle—criminal procedural law, criminal law, criminology, the theory of operational and investigative activities. It is indicated that a special place in the system of links of criminalistics with other sciences is taken by the illegal branches of knowledge (physics, chemistry, biology, cybernetics, informatics, forensic medicine, forensic psychiatry, forensic psychology, logic, management theory, scientific organization of labor, etc.). It is noted that the links between criminalistics and other sciences are reciprocal, since criminalistics simultaneously uses the achievements of other branches of knowledge to facilitate the fulfillment of its tasks and stimulates other sciences to new achievements that allow the struggle with the criminal manifestations in our society.

Keywords: *criminalistics, science, communication, system, branch of knowledge, subject, nature.*